

SITUATIONAALINEN SÄÄTÖPIIRI PSYKKISISSÄ HÄIRIÖISSÄ JA PSYKOTERAPIASSA

Orientoituminen

Muutamien viimeisten vuosikymmenien aikana voimakkaasti kehittynyt fenomenologinen ja eksistentiaalinen filosofinen suuntaus – tai molemmat nimet yhdistäen eksistentiaalinen fenomenologia – on jo ehtinyt vaikuttaa empiirisiin tutkimusaloihin psykiatriaan ja psykologiaan. Tämä on luonnollista ja helposti ymmärrettävää, sillä eksistentiaalinen fenomenologia on juuri keskeisellä tavalla ihmisen filosofiaa. Se on esittänyt ihmisen probleemasta sellaista uutta näkemystä, joka on hedelmällistä empiirisen ihmistutkimuksen kannalta. Ongelmaksi näyttää kuitenkin muodostuneen se, miten nämä oivallukset ihmisestä tuodaan empiiriseen tutkimukseen. Niiden soveltaminen totunnaisiin empiirisiin menettelytapoihin, kysymyksenasetteluihin ja praktisiin toimintaskemoihin ei ole ollut aivan helppoa siksi, että eksistenssin filosofian perusnäkemykset poikkeavat melkoisesti ns. positivistisesta tieteellisestä tutkimusasettelusta, jolle psykiatria ja psykologia ovat näihin saakka ratkaisevasti perustuneet.

Nämä erilaiset tiedolliset perusasettelukset ovat tietenkin empiirisessä ihmistutkimuksessa mahdollisia, mutta ne eivät ole samassa tutkimuksessa luontevasti yhdistettävissä. Positivistisella tiedollisella perusasetteluksella on oma horjumaton asemansa ihmistutkimuksessa. Vastaavasti olisi löydettävä ne ihmistutkimuksen alueet, joissa eksistentiaalisen fenomenologian perusnäkemys on hedelmällisempi. Tämä on mahdollista, jos eksistentiaalisen fenomenologian avulla voidaan perustella eräitä ihmistutkimuksen aloja paremmin kuin positivistisillä filosofisilla näkemyksillä.

Suurena vaikeutena eksistentiaalisen fenomenologian mahdollisuuksien osoittamisessa ovat olleet tätä filosofiaa kohtaan vallitsevat kielteiset ennakoasenteet. Siksi olisi koetettava vapautua niistä. Eksistentiaalinen fenomenologia voidaan nähdä yhtenä kantilaisuuden kehitysjatkkeena. Myös siinä kysytään kokemuksen mahdollisuuden ehtoja kuten Immanuel Kant teki. Edmund Husserl ja Martin Heidegger veivät vain kokemuksen mahdollisuuden ehtojen analyysin vielä pitemmälle kuin Kant, suorittivat sen struktuurin analyysin yksityiskohtaisemmin ja toivat siihen mukaan dialektisen dynaamisen aspektin. Tämän johdosta heidän filosofiansa näyttäisi soveltuvan erittäin hyvin juuri psyykkisten häiriöitten ja niitten psykoterapeuttisen tutkimuksen filosofiseen analyysiin.

Psyykkisten häiriöitten ja psykoterapian problematiikan filosofiseen selvittelyyn eli niitten tieteenfilosofian kehittelyyn lähdeittäessä on esitettävä modifioitu kantilainen kysymys, mitkä ovat psyykkisen häiriön (esimerkiksi neurotisoitumisen) ja siitä psykoterapiassa autetuk-situlemisen mahdollisuuden ehdot. Metodisesti tähän kysymykseen vastauksia etsittäessä voidaan nojautua Husserliin ja Heideggeriin, jotka kiinnittivät huomiota siihen, miten ihmisen olemisehdot sekä aikaisemmin tapahtunut ja koettu voivat myös olla uuden kokemisen ehto. Tätä näkemystä voidaan kutsua heidän transsendentalisminsa dynaamiseksi aspektiksi.

Husserl tavoitteli filosofoinnillaan kokemuksen ehtojen analyysia lähinnä tajunnan tasolla. Hänen analyysinsa osoittautui kuitenkin riittämättömäksi tiedon ja varsinkin inhimillisen kokemuksen yleensä perustelemisessa. Sitä oli syvennettävä heideggerilaisen eksistentiaalisen analytiikan avulla. Husserlin metodia soveltamalla voidaan myös psyykinen häiriö ja psykoterapeuttisen tapahtumisen edellyttämä kokemus analysoida tajunnallisten ehtojensa tasolla. Vaikka Husserlin metodi on siten edelleen erittäin tärkeä myös psyykkisesti häiriintyneen kokemuksen ja psykoterapian analyysissa, tarvitaan sen täydennykseksi myös tässä erityistehtävässä sama luonnollinen kehitysjatko, joka osoittautui välttämättömäksi tiedon ja kokemuksen ehtojen analyysissa yleensä.

Husserlin analyysin soveltaminen alun perin positivistisen tutkimusperinteen hengessä alkaneeseen kokemistavan häiriön ja psykoterapian tutkimukseen on vielä suhteellisen helppoa. Koska positivistinen tutkimusperinne tutkii aina jo olemassaolevaa eli olevaista (*Seiende*), voidaan myös kokemuksen häiriön ongelmaa filosofisesti analysoidessa ottaa lähtökohdaksi reaalisenä todettu häiriön tajunnallinen taso. Vaikeudet alkavat Heideggerin metodin sovelluksen kohdalla. Heidegger näet kysyi vielä olemassaolevan (*Seiende*) olemista (*Sein*) eli olemassaolevaksi tulemisen ehtoja. Tältä pohjalta edeten on myös kokemuksen häiriön problematiikan yhteydessä esitettävä heideggerilainen kysymys: mitkä ovat olemassaolevan (esimerkiksi neuroosin) olemisehdot, tai vielä toisin kysyen: miten kokemuksen häiriöllä on olemassaolo ihmisen olemassaoloon tulemisen ehdoista käsin tarkasteltuna. Samoin on psykoterapeuttisen prosessin kohdalla kysyttävä sen todellistumisen olemisehtoja. Olemisen analyysia suorittaessaan Heidegger joutuu puhumaan asioista, jotka ovat loogisesti ennen reaalista olemassaoloa. Tässä olemisen logiikan analyysissaan hän käyttää kielellisiä ilmaisuja, joita hän kutsuu eksistentiaaleiksi (*Existenzialien*).

Heideggerin olemisen analyysin mukaan tuominen kokemuksen häiriöitten ja psykoterapian problematiikan selvittelyyn edellyttää, että ihmisen reaalistumisessa erotetaan kolme primaaritasoa. Nämä primaaritasot, joita tarkastelu tulee koskemaan, ovat olemisehtojen taso, jonka analyysia Heidegger kutsui fundamentaaliontologiaksi, olemassaolevan taso, jonka filosofista analyysia Nicolai Hartmann kutsuu reaaliontologiaksi, ja empiirisen tapahtumisen taso, jolla psykoterapeuttinen tutkimus etenee (fundamentaaliontologiasta Heidegger 1963, reaaliontologian käsitteestä Hartmann 1964). Reaaliontologian ja empiirisen tutkimuksen suhde on filosofisesti suhteellisen helppo hallita. Reaaliontologiahan analysoi niitä kategorioita, joissa empiirinen tutkimus toimii. Sen sijaan fundamentaaliontologian suhde näihin kahteen edelliseen on ongelmallisempi. Filosofien keskuudessa tähdennetäänkin usein, että Heideggerin fundamentaaliontologia-

la on tendenssi jäädä empiirisen ihmistutkimuksen kannalta vaikutusettomaksi, vain erääksi mielenkiintoiseksi episodiksi filosofisen ajattelun historiassa. Näin tietenkin onkin, ellei onnistuta paremmin analysoimaan sen suhdetta reaaliontologiaan, jolle kaikki tiede (*science*) – psykoterapia mukaan luettuna – vain voi perustua (Becker 1963, Bollnow 1970, Pöggeler 1963, 1970). Tätä tehtävää pidettäneen hyvin vaikeana, koska filosofien yrityksiä fundamentaaliontologian, reaaliontologian ja sille perustuvan empiirisen tutkimuksen suhteitten analysoimiseksi ei ole sanottavasti julkistettu. Heidegger itse ei myöhemmässäkään tuotannossaan merkittävästi puutu näihin ongelmiin.

Enemmän kuin ammattifilosofit näyttävät eräät – jossain määrin filosofiaan perehtyneet empiirisen ihmistutkimuksen edustajat – psykiatrit ja psykologit olevan toistaiseksi kiinnostuneita mainittujen primääritasojen yhteydestä. Heidän keskuudessaan on alettu oivaltaa, että puheenaolevat primääritasot pitää saattaa myös ihmistutkimuksen teoriassa lähempään kosketukseen keskenään. Yhteistä näille pyrkimyksille on se, että niissä pyritään koordinoimaan ihmisen todellistumisen primääritasoja tutkivat osavaiheet yhtenäiseksi kokonaiselvytykseksi. Toistaiseksi nämä yritykset ovat kuitenkin ilmentäneet enemmänkin intuitiivista hapuilua ja kiireistä sovellusintoa kuin selkeää ja vakuuttavaa perustavien suhteitten teoreettista selvitystä.

Monilla puheena olevan keskeisen näkemyksen varhaisimmilla kehittelijöillä, psykiatri- ja psykologifilosoifeilla, on ollut vaikeuksia pitää esityksissään mainitut kolme – analyysissa ehdottoman selkeästi toisistaan erotettavaa – tutkimustasoa erillään (esimerkiksi Ludwig Binswanger). Aina ei voi olla varma, pidetäänkö sitä edes tarpeellisena. Ei nähtävästi katsota välttämättömäksi erottaa eri tutkimustyyppejä toisistaan, koska todellisuudessa asiantilat, joihin referoidaan, kuuluvat samaan eksistenssiin. Heidän esityksensä psykoterapiasta on siksi usein eräänlaista eksistoinnin (eli inhimillisen olemassaolon) kuvausta, jossa fundamentaaliontologia, reaaliontologia, tajunnallisen tapahtumisen kuvaus ja terapeutin siinä mukanaoleminen ovat kaikki sekoittuneena yhdeksi jäsentymättömäksi miellevirraksi. Hyväksyttä-

vää tässä näkemyksessä on se, että kokemuksen häiriö ja sen psykoterapia nähdään eräänä eksistoinnin muotoina, joissa mainitut eri tasot ovat yhtäaikaan sisäkkäisessä liikkeessä. Suurena heikkoutena näissä yrityksissä on pidettävä mm. sitä, ettei pyritä analysoimaan, miten tutkijan eksistoinnista pelkistyy se teoria, jolla hän puhuu autettavan eksistoinnista. Vaikka autettavan neuroottinen kokemus ja terapeutin kuvaus siitä ovat eksistoinnin muotoja, ne omasta tai vastapuolensa eksistoinnista puhuessaan muodostuvat aina loogisesti toisen tason ilmiöksi kuin se todellisuus, mistä ne puhuvat.

Tällainen loogisista suhteista piittaamattomuus, joka näissä esityksissä on todettavissa, on toisille orientoitumaan pyrkiville empiirisen tutkimuksen edustajille hämmentävää. Ne psykiatrit ja psykologit, joilla ei ole omakohtaista perehtyneisyyttä eksistentiaaliseen fenomenologiaan, eivät saa näistä esityksistä riittävän selkeää kuvaa tämän filosofian mahdollisuuksista ihmistutkimuksen perusteitten analyysissä, ja seurauksena saattavat olla täysin torjuvat kannanotot.

Probleema

Kysymys, johon seuraavissa tarkasteluissa pyritään saamaan valaisua, kuuluu filosofisesti tiiviissä muodossaan: miten ihmisen oleminen (*Sein*) ja ihmisen olemassaolosta (*Existenz*) se adekvaatti olevainen (*Seiende*), joka psykoterapiassa on välittömän tutkimuksen ja vaikuttamisen kohteena (reaaliontologisesti tajunta), ovat kokemuksen häiriössä ja psykoterapeuttisessa tapahtumassa funktionaalisessa suhteessa keskenään? Tähän kysymykseen näyttää sisältyvän asian ydin, kun koetetaan punnita, kuinka hyvin eksistentiaalinen fenomenologia onnistuu uudella tavalla filosofisesti analysoimaan kokemuksen häiriötä ja arvioitaessa, millaiset ovat sen mahdollisuudet psykoterapian tieteenfilosofiana. Esitettyä kysymystä käytännöllistään tavoitteena on valaista, miten ovat ihmisen olemassaoloon tulemisen ehdot, ts. hänen todellistumistilanteensa (situaationsa), mukana suuntaamassa hänen

maailmankuvansa organisoitumista (esimerkiksi neurotisoitumista) ja miten maailmankuvan oikaiseminen psykoterapiassa puolestaan muuttaa ihmistä todellistavaa elämäntilannetta.

Kehon ja tajunnan vastavuoroista suhdetta psykosomatiikan mielessä ei tässä yhteydessä yksityiskohtaisemmin analysoida. On tietenkin selviö, että keho kokonaisuutena ja erityisesti sen aivosto on mukana yhtenä kokemuksen ehtona myös häiriöissä. Psykoterapiassa ei kuitenkaan yleensä yritetä kietoa puhetta aivoprosesseista kokemistapahtuman analyysiin, koska aivotapahtumisen spesifinen funktio on vääristyneissäkin merkityskokemuksissa lähes tuntematon. Sen sijaan erityisesti psykoanalyttisessa psykoterapiassa ihmisen situaatio eli elämäntilanne on keskeinen tarkastelun kohde, koska häiriintynyt nykykokemus pyritään siinä yleisesti johtamaan situaatiossa (kuten varhaislapsuudessa) tapahtuneesta. Siksi tässä yhteydessä koetetaan keskitetysti valaista filosofisen struktuurianalyysin avulla situaation ja tajunnan dialektista suhdetta. Olen toisissa yhteyksissä yksityiskohtaisesti analysoinut ihmisen kokonaisuutta tavalla, jossa kehollisuus on tärkeällä tavalla mukana.

Tavoitteena tässä esityksessä on koettaa hälventää vallitsevaa seka- vuutta problematiikan ydinalueella luonnostelemalla erästä mahdollisuutta saattaa olemisen eksistentiaalinen analyysi ja tietyissä reaaliontologian kategorioissa etenevä empiirinen tutkimus käsitteellisesti toimivaan suhteeseen keskenään. Analyysi suoritetaan psykoterapioita yleensä koskevana koulujen nimiä mainitsematta. Tällöin katsotaan, että se on adekvaatti myös silloin, kun psykoterapian nimen paikalle ajatellaan psykoanalyysi.

Tarkasteluissa edellytetään, että Heideggerin postuloima ”*ontologische Differenz*”, so. ehdoton ero *Sein/Seiende*, jää voimaan. Niiden sisäkkäisyys vain paljastetaan hermeneuttisen struktuurianalyysin avulla sekoittamatta problematiikan tyyppieroja. Pitäytyminen Heideggerin tekemään erotteluun merkitsee tässä juuri sitä, että edellä puheena olleita eksistenssin tutkimuksessa erotettavia primääritasoja ei analyysissä homogenisoida, vaan filosofinen keskustelu näistä tasoista edel-

lytetään sellaiseksi kuin niille adekvaatit tutkimusalat, fundamentaaliontologia, reaaliontologia ja empiirinen tutkimus vaativat.

Analyysin hermeneuttinen strategia

Eksistentiaalisella fenomenologialla tarkoitetaan tässä esityksessä Husserlin ja Heideggerin metodien ja tavoitteiden yhdistelmää. Nämä kaksi metodia käsitetään hermeneuttisen tieteenfilosofian päämetodeiksi. Vaikka nämä metodit analyysissä lopulta kietoutuvat yhteen, pidetään ne aluksi erillään ja sovelletaan niitä samassa järjestyksessä kuin missä ne ovat historiallisesti kehittyneetkin. Siten on tehtävä käsitettäväksi maailman kokemisen epäsuotuisuus ja psykoterapeuttinen tutkimusvaikuttaminen fenomenologisen maailmankuvan konstituution analyysin avulla. Sen jälkeen on eksistentiaalisen analytiikan avulla vielä paljastettava tajunnallisen olemassaolon eksistentiaaliset olemishdot. Nämä analyysit yhdessä voivat periaatteessa tehdä käsitettäväksi kokemisen häiriön ja sen psykoterapeuttisen korjautumisen mahdollisuuden ehdot sekä niitten todellistumisen kokonaisstruktuurit. Tämän kaksitasoisen analyysin avulla tulee suoritetuksi kokemisen häiriössä ja psykoterapiassa kyseessä olevien merkityssuhteitten strukturaalinen johto hermeneuttisesti.

Tällainen hermeneuttinen analyysi ei kuitenkaan ole riittävä vain yksisuuntaisena. Kokemisen häiriö ja psykoterapia eivät tule käsitettäviksi dynaamisina, jatkuvasti etenevinä prosesseina, jos merkityssuhteet vain johdetaan hermeneuttisesti eksistentiaaliselta olemistasolta reaalisesta psyykkisen kokemuksen tasolle, vaan analyysin on oltava kehämäinen. On tehtävä käsitettäväksi, miten maailman kokeminen merkityssuhteina heijastuu toisaalta takaisin olemisen tasoon. Tämän vastavuoroisen suhteen analysoimiseksi kehitellään tässä esityksen nimessä jo mainittu situationaalisen säätöpiirin käsite. Se palvelee ihmisen olemassaoloon sisältyvän – olemuspuolien vastavuoroisesta suhteesta seuraavan – dynamiikan ymmärtämistä. Situationaalisen

säätöpiirin analyysissä koordinoituvat yhteen hermeneuttisen tieteenfilosofian molemmat mainitut päämetodit. Tämän analyysin avulla on mahdollista osoittaa, miten maailmankuva on situaation säatelemä ja miten edellinen puolestaan modifioi jälkimmäistä.

Eksistentiaalisen analyysin lähtökohdaksi otetaan seuraavassa Heideggerin situaation (*Situation*) käsite. Se voidaan suomentaa sanalla elämäntilanne. Esityksen luonnosmaisuuuden johdosta eksistentiaalisen analyysin kaikkiin heideggerilaisiin aspekteihin ei tässä voida eikä tarvitse puuttua. Siksi reaalisesti tutkimusalaksi, jonka yhteydessä tai jota koskevana tarkastelua suoritetaan, valitaan juuri kokemisen häiriö ja sitä korjaamaan pyrkivä psykoterapia. Tämä seuraa paitsi psykoterapian problematiikan selvittämistarpeesta myös siitä, että psykoterapia on erittäin sopiva toiminnallinen kokonaisuus, jonka yhteydessä voidaan koetella eksistentiaalisen fenomenologian mahdollisuuksia eri tutkimustasojen välisten yhteyksien selventämiseksi. Psykoterapian soveltuvuutta tarkastelujen kohteeksi voidaan perustella seuraavankaltaisilla syillä. Psykoterapiassa tutkimus ja sovellus kietoutuvat koko ajan omalaatuisella tavalla yhteen. Tutkimusta ja sovellusta ei siksi tarvitse analysoida selvästi erillisinä toimintamuotoina. Toiseksi tutkimuksen ja sovelluksen reaaliontologinen toimintataso on siinä kiistattoman selvä. Siinähan tutkitaan maailmankuvaa ja primäärisesti myös vaikutetaan siihen, ts. reaaliontologiseksi lähtökohdaksi on edellytetty tajunta eli mielellisyyden struktuurin taso. Edelleen katsotaan, että psykoterapiassa päästään vaikuttamaan kokemisen modifoinnin kautta ihmisen olemassaolon muotoutumiseen eli heideggerilaisittain puhuen ihmisen olemiseen tavalla, joka käy myöhemmin tässäkin esityksessä ilmi. Koska oletuksen mukaan psykoterapia näin 'koskettaa' ihmisen olemista, täytyy filosofisen analyysin avulla myös voida osoittaa, millainen on tämä yhteys.

Fenomenologinen analyysi

Toisissa yhteyksissä olen koettanut fenomenologista metodia soveltaen osoittaa, miten psyykinen häiriö on käsitettävissä maailmankuvan merkityssuhteitten epäsuotuisana kehityksenä (1969, 1970 b, 1972 b, 1973 b). Muutama kokoava huomio näistä analyyseista on tässä pääteeman analyysin kannalta tarpeen. Lähtökohtana mainituissa tarkasteluissa on ollut se fenomenologian näkemys, jonka mukaan tajunnallinen tapahtuminen on käsitettävissä mielellisyyden struktuurin pohjalta. Mielellisyydellä tarkoitetaan sitä asiantilaa, että ihminen on suhteessa maailmaan oivaltuvalla tavalla, ts. mieli maailman objekteista hänelle ilmenee. Tässä mielen ilmenemisessä kehkeytyy tajunta, josta sisällöllisessä mielessä puhuttaessa käytetään nimitystä maailmankuva. Maailmankuvan merkityssuhteet konstituoituvat mielen (*Sinn, sense*, Husserlilla myös *Noema*) ilmenemisessä tajunnan elämyksissä (Husserlilla *Noesis*). Noema on sitä, jolla ilmiö, objekti, asia tai asiantila ymmärretään joksikin. (Koska sana mieli esiintyy suomen kielessä monissa merkityksissä, käytetään tässä esityksessä systemaattisesti kreikankielistä sanaa noema.) Noema voi ilmetä paitsi tiluati-on asiantiloista myös omasta kehosta. Varsinkin elintoimintojen normaalista poikkeavat tilat tarjoutuvat helposti kokemuksen sisällöksi.

Noema ei ilmene aina tasalaatuisen kirkkaana ja selkeänä, vaan eriaisteisena. Kun noema ilmenee puutteellisesti, virheellisesti, vääristyneesti jne., on kyseessä (yleiseltä ja/tai asianomaisen itsensä kannalta) epäsuotuisa merkityssuhteen kehitysvaihe. Epäsuotuisat noeman ilmenemisen vaiheet asettavat ihmisen suhteeseen maailmaan epärealistisella tavalla. Riippuen epärealististen merkityssuhteitten vääristyneisyyden asteesta, niiden pysyvyysluonteesta tai suhteellisesta määrästä maailmankuvan suotuisiin merkityssuhteisiin verrattuna, erilaisista tasapainottavista tekijöistä maailmankuvassa ja elämäntilanteessa, tämä maailmankuva sijoittuu jonnekin dimensiossa kokemuksen häiriö – kokemuksen normalisuus.

Fenomenologisesti tarkastellen noema ilmenee aina tajunnan aktien (*Akte*) seuraannossa. Noeman ilmenemisen tajunnalliset alkuvaiheet, joita Husserl tarkastelee ns. passiivisen genesiksen analyysin yhteydessä, konstituoituvat psykologisesti puhuen tiedostumattomalla tasolla (Husserl *XI* 1966). Psykkisesti tiedostuvaa tasoa analysoidessaan Husserl puhuu aktiivisesta konstituutiosta. Noeman ilmeneminen molemmilla konstituution tasoilla edellyttää aina tiettyä ymmärtämisyhteyttä jokaisessa tajunnan aktissa. Näitä tajunnallisia ymmärtämisyhteyksiä Husserl kutsuu terminologisesti horisonteiksi (*Horizont*). Noema ilmenee, kun horisontti sen ilmentää, ja kääntäen noema ei ilmene, jos sen ilmentämiseksi välttämätöntä horisonttia ei aktualisoidu. Horisontit ovat jotakin jo tunnettua ja tiedettyä, joissa uudesta objektista tarjoutuva mieli eritasoisesti ilmenee. Psykologisoivasti puhuen horisontit ovat tajunnan sisällöksi sedimentoitunutta aikaisempaa kokemusta.

Horisontin käsite on keskeinen myös kokemuksen häiriön ja psykoterapian hermeneuttisessa tieteenfilosofisessa analyysissä (horisontista kokemuksen häiriöitten yhteydessä enemmän Rauhala 1969, 1972 a, 1973 a). Horisontit voivat olla noeman ilmenemistä aktiseuraannossa eri suuntiin kehittäviä. Noeman ilmenemisen täydentyminen (*Erfüllung*) voi horisontin adekvaattisuus- ja selkeysasteesta riippuen olla joko täsmentävää, rikastavaa, kokoavaa, oikaisevaa ym. suotuisaa, mutta myös vääristävää, diffuusiksi hämärtävää ym. epäsuotuisaa. Freud kuten toisetkin syvyyspsykologit näyttävät käsittäneen neuroitoidumisen juuri horisontin funktiona puhuessaan lapsuuden kokemuksen kierouttavasta vaikutuksesta. Kokemuksen häiriössä todettava merkityssuhteitten erilainen ja eriasteinen epäsuotuisuus maailmankuvan tasolla ei kuitenkaan ole aina käsitettävissä vain horisontin funktiona. Noema voi olla myös primäärisesti epäsuotuisa, koska se tiluati-on rakennetekijä, josta se on, on negatiivinen.

Maailmankuvan kokonaisuus voi olla epäsuotuisa, vaikka noema on ollut primäärisesti suotuisa ja horisonttien noemaa kehittävä funktio on tietyn aktiseuraannon edetessä edellytettävissä adekvaatiksi.

Tämä käy ilmi seuraavasta. Monet rajoitetut ominaisuudet ja suhteet on vielä ymmärrettävä laajemmissa yhteyksissä. Esimerkiksi havainnossa eri ominaisuudet, kuten objektin muoto, väri, materia, arvo jne., täydentyvät omissa aktiseuraannoissaan ja niitä voidaan pitää täysin itsenäisinä merkityssuhteina. On kuitenkin kyseessä maailmankuvan epäsuotuisa konstituutio, jos näitä sinänsä reaalisia noemoja ei – tilanteissa, joissa yleistys olisi tarpeen – koordinoi jokin yleisempää tyyppiä oleva laajempi horisontti, jotta tavoitettaisiin myös objektin kokonaismieli (*volle Noema*), esimerkiksi edelliset havaintoseikat yhdistävä noema: maljakko. Virheellisyttä, vääristymiä tai hajanaisuutta siis syntyy, jos horisonttien hierarkkisuus ei ole adekvaatti, ts. jos yleistävä funktio puuttuu tai yleistys on päinvastoin epärealistisen laajalle ulottuva. Maailmankuvassa on myös edellytettävä eri aktityyppejä, rationaalista tietoa, tunnetta, intuitiota ja uskoa sekä jokaisessa niissä omille evidensseille adekvaatit horisonttinsa. Noeman ilmeneminen vääristyy yleensä silloin, kun horisontti on vieraalta evidenssialueelta. Tällainen tapaus on kyseessä, jos tunnetta oleva noema organisoituu rationaalisessa horisontissa. Häiriöstä on kyse myös silloin, kun mainituissa aktityypeissä konstituoituneet merkityssuhteet eivät ole tasapainoisessa suhteessa keskenään maailmankuvassa. Tämä tapaus on kyseessä esimerkiksi silloin, kun järkeily rehevöityy tunteen kustannuksella.

Psyko-terapia on fenomenologisesti puhuen aktiivista puuttumista spontaanisti etenevään aktiseuraantoon. Siinä koetetaan mm. aktualisoida uusia horisontteja, joissa noema ilmenisi realistisemmalla tavalla. Suosittu menetelmä tässä on vapaa assosiaatio. Psyko-terapiaa fenomenologisesti yksityiskohtaisesti analysoitaessa on lähde- tävä kolmen dialektisen kehän edellyttämisen pohjalta (Rauhala 1972 a, 1973 a ja b). Ensimmäinen etenee autettavan maailmankuvassa uuden noeman ilmenemisen ja jo olemassaolevan maailmankuvan kokonaisuuden välillä. Toinen dialektinen kehä etenee terapeutin maailmankuvassa autettavasta saadun uuden tietämisen ja hänestä jo olemassa olevan kokonaistietämisen välillä. Kolmas dialektinen kehä etenee osapuol-

ten välillä. Sen keskeisiä muotoja ovat transferenssi ja vastatransferenssi, tulkinnat ym. keskinäinen kommunikaatio.

Psyko-terapeuttinen dialektinen prosessi etenee autettavan maailmankuvassa siten, että hän tarkastelee omaa primäärikokemustaan, esimerkiksi äitiaggressiotaan, toisasteisesti henkisellä tasolla objektivoiden. Objektivointi tarkoittaa tässä asiallistamista, asiaksi tekemistä erotukseksi primäärikokemuksesta, jossa ollaan ikään kuin sen mukanaelämisen tilassa (kuten vihassa) ilman siihen kohdistuvaa etäännyttävää tarkastelua. Samoin kuin noema ilmenee epäsuotuisana tiettyssä horisontissa, se myös ilmenee objektivoivassa aktissa tiettyssä horisontissa. Objektivoinnissa saatu uusi ymmärtäminen sijoittuu välittömästi autettavan maailmankuvaan yhtenä rakennetekijänä, merkityssuhteena. Käsitys äidistä ei ole tämän jälkeen enää tarkkaan ottaen sama kuin lähtökohdassa. Saatu ymmärtämisen lisä on nyt mukana myös horisonttibasiksessa ja siten uuden objektivoinnin tajunnallisissa ehdoissa. Uusi aktualisoitua horisontti voi objektivoida tämän horisonttibasiksen rikastumisen johdosta seuraavassa vaiheessa tarjoutuvaa noemaa hieman realistisemmalla tavalla.

Terapeutin maailmankuvassa dialektinen kehä etenee siten, että hän tiettyissä horisonteissa tietää autettavan primäärikokemuksen ja sen, miten autettava sitä objektivoi. Terapeutin tutkivat aktit ovat aina luonteeltaan objektivoivia, koska hän ei voi asettua autettavan välittömän kokemisen tilaan. Terapeutin autettavasta saama tieto (laajassa mielessä käsitettynä) sijoittuu terapeutin maailmankuvan sisällä autettavaa koskevaan suhteellisen itsenäiseen kokonaisuuteen. Sieltä käsin aktualisoituvat prosessin edetessä uudet tutkivat horisontit. Terapeutin tutkivat horisontit ovat osaksi yleisinhimillisiä, normaalin mieltämisen, elämäkokemuksen ja kulttuurivaikutusten hänen horisonttibasikseensa kerrostamia. Osa on peräisin hänen soveltamansa teorian yhteyksistä. Teoria on kuitenkin psyko-terapiassa mukana vain terapeutin koetun maailman horisonteista käsin. Muuten se ei voi vaikuttaa tapahtumien kulkuun.

Dialektinen kehä autettavan ja terapeutin maailmankuvien välillä on varsin kompleksinen ja se on olemassa heti, kun terapiasopimus on tehty. Mitään nollapistettä, josta se vasta terapian edistyessä alkaisi toimia, ei voida osoittaa. Kun autettava objektivoi primäärikokemustaan, on terapeutti jo vaikuttanut objektivoivien horisonttien aktualisoitumiseen ohjaavalla aktiviteetillaan, kysymyksillään, tulkinnoillaan yms. Kun terapeutti koettaa vaikuttaa objektivoivien horisonttien aktualisoitumiseen autettavan maailmankuvassa, on jälkimmäinen jo vaikuttanut edelliseen kuvauksillaan, asenteillaan, vetoumuksillaan, odotuksillaan jne. Kun autettavassa herää transferenssi, on terapeutti olemassaolollaan ja toiminnallaan vaikuttanut tämän merkityssuhdekompleksin syntymiseen. Kun terapeutissa herää vastatransferenssi, on autettava vaikuttanut sen kehittymiseen jne. Transferenssin ja vastatransferenssin objektivointi muodostuvat kummankin osapuolen kohdalla varsin tärkeiksi tehtäviksi psykoterapeuttisen dialektiikan omakohtaisesti ja vastavuoroisesti edetessä. Näin on erityisesti psykoanalyysissa, jossa maailmankuvan rekonstruktiota tavoitellaan juuri näissä keskinäisen dialektiikan muodoissa.

Edellä skemaattisesti luonnosteltua fenomenologista analyysia yksityiskohtaisemmin kehitellen on mahdollista osoittaa, mikä on psyykkisen häiriön filosofisesti analysoitava struktuuri maailmankuvassa. Samoin voidaan detaljoidun analyysin avulla tehdä käsitettäväksi psykoterapeuttisen prosessin tajunnallinen konstituutio kumpaakin osapuolta koskevana. Psykoterapia on autettavan kannalta kokemuksen reduktiota ja rekonstruktiota samanaikaisesti. Merkityssuhteet muuttuvat siinä suotuisammiksi siten, että noema ilmenee asteittain kehittyen uudella tavalla. Mitenkään muuten neuroottinen merkityssuhde ei häviä. Autetuksi tuleminen on siis uutta ymmärtämistä maailmankuvan tasolla. Psykoterapeuttinen prosessi etenee reaalisältöjen tasolla. Pelkällä filosofisella struktuurin paljastamisella sitä ei voida tehdä.

Situaation eksistentiaalinen analyysi

Fenomenologinen analyysi, vaikka se edellyttäisi yksityiskohdaisesti läpiviedyksi, jättää kuitenkin vielä avoimeksi mm. sen, miten on käsitettävissä, että tietty epäsuotuisa noema ilmenee ja miten suotuisaa noemaa kehittävät epäadekvaatit horisontit aktualisoituvat juuri jonkin tietyn elämänkohtalon yhteydessä sekä johtavat lopulta maailmankuvan muodostuksen häiriöön. Tämäntapaisiin kysymyksiin vastausta etsittäessä päädytään eksistentiaalisen analytiikan situaation käsitteeseen.

Situaatiolla eksistentiaalisessa analytiikassa tarkoitetaan sitä todellisuuden osaa, jossa Dasein – ihmisen olemassaolon empiirisesti määreetön, pelkkä mahdollisuusmomentti – kohtaa maailman. Situaatio on rakenteeltaan monitasoinen ja monimuotoinen. Siihen kuuluu konkreettista todellisuutta, kuten elinympäristö, työolosuhteet, koti, perhe, toiset ihmiset jne., sekä ideaalista todellisuutta, kuten kulttuuripiirissä vallitsevia aatteita, uskomuksia, arvoja ja normeja, joihin todellistuva yksilö joutuu suhteeseen. Se ei ole sama kuin ympäristö, jolla yleensä tarkoitetaan konkreettisia ja avaruudellisia olioita. Jumala, uskonnot, ideologiat, äidinkieli ym. henkiset rakenteet eivät ole luontevasti käsitettävissä ympäristöksi. Situaatio rajaa olosuhteitten moninaisuudesta ne komponentit eli rakennetekijät, joihin tietty todellistuva eksistenssi joutuu suhteisiin ja jotka fundamentaaliontologisesti puhuen todellistavat hänet. Situaatio on siten laaja eksistentiaalista ongelmapiiriä rajaava käsite. Sen analyysi merkitsee juuri olevaisen eksistenssin olemisehtojen analyysia. Situaatio on aina lajityypillisissä rajoissa yksilöllinen. Kahdella todellistuvalla eksistenssillä voi olla yhteisiä situaation rakennetekijöitä, mutta ei koskaan täysin samaa situaatiota.

Eksistentiaalisesti ajatellen on suunnaton määrä mahdollisuuksia olla yksilöllinen inhimillinen olemassaolo. Eksistenssin todellistuminen situaatiossaan on käsitettävä siten, että eräät mahdollisuudet realisoituvat ja toiset jäävät kontrafaktisiksi. Tätä eräitten mahdol-

lisuuksien toteutumista ja toisten toteutumatta jäämistä kutsutaan eksistentiaalisiksi valikoitumaksi tai valinnaksi. Ihminen voi todellistua musta- tai valkoihoisena, miehenä tai naisena, normaalina tai vajaakykyisenä, omata tietyn geenistruktuurin jne. Fundamentaaliset eksistentiaaliset valikoitumat merkitsevät juuri sitä, että ollaan jompaakumpaa mainitun kaltaisista vaihtoehdoista, mutta ei molempia tai monenlaista toisiaan poissulkevaa olemassaolon tapaa samalla kertaa. Eksistentiaalisen valikoituman ja kausaalisen määräytymisen välillä on näissä yhteyksissä merkitysero. Eksistentiaalisessa tarkastelussa ei oteta kantaa luonnonlakien selittämismahdollisuuksiin. Olemassa olevaksi tuleminen tietyllä tavalla on yhden eksistenssin kannalta kuitenkin valikoituma, vaikka se toisella tavalla tarkastellen voitaisiin selittää jonkin luonnonlain avulla.

Ihmisen olemassaolo edellyttää jatkuvia eksistentiaalisia valikoitumia, koska hänen olemassaolonsa katsotaan eksistentiaalisessa analytiikassa reaalistuvan juuri niissä. Ihmisen oleminen käsitetään siten eksistentiaalisina valikoitumina. Olemisen analyysi muodostuu sitten eksistentiaalisten valikoitumien eri aspektien erittelystä. Vaikka eksistentiaalinen valikoituma on pistemäinen strukturaalinen momentti, on se kuvauksellisesti hyvin moni-ilmeinen. Ihminen on eksistentiaalisesti käsitettävä jatkuvasti yhtäältä jo konkretisoituneena eksistenssinä ja toisaalta joksikin tulemista eksistentiaalisesti 'valitsevana' Daseinina. Eksistentiaaliset valikoitumat sijoittuvat strukturaalisesti tilanteeseen.

Kaikissa eksistentiaalisissa valikoitumissa on kyseessä esiymmärtäneisyys (*das Vorverständnis, das vorontologische Seinsverständnis, primordial understanding*). Eksistentiaalinen valikoituma ja esiymmärtäneisyys kuuluvat yhteen siten, että esiymmärtäneisyys on eksistentiaalisen valikoituman eksistentiaalinen merkitys. Termillä esiymmärtäneisyys referoidaan niihin vaikutuksiin, joita eksistentiaalisilla valikoitumilla on eksistenssin kokonaisuuden reaalistumiseen. Esiymmärtäneisyys ja tajunnallinen ymmärtäminen eli noeman ilmeneminen maailmankuvassa ovat sen sijaan aivan eri asioita. Ne kuuluvat

eri ontologisiin tasoihin. Niiden suhde on selvennettävissä eksistentiaalisen fenomenologian eksistentiaalio *Sorge* (engl. *concern*) ja mielellisyys-käsitteen avulla. Jälkimmäinen on tajunnallisuuden analyysin lähtötaso, edellinen tajunnallisen olemassaolon olemisehtojen analyysin lähtötaso. Eksistentiaalio *Sorge* tarkoittaa sitä, että reaalistuva eksistenssi ikään kuin ottaa huomioon tilanteen rakennetekijät ja todellistuu niiden edellyttämällä tavalla. Kyseessä on siis olemisen logiikan sanelema välttämättömyys. Etuliite *vor-* (esi-) viittaa juuri siihen, ettei kyseessä ole tajunnallinen ymmärtäminen, vaan sen rajaehtojen määräytyminen. *Sorge* (huoli) on myös reaalikategorian nimi, mutta fundamentaaliontologisessa mielessä eli eksistentiaaliona *Sorge* ei ole huoli. Heidegger varoittaa, ettei eksistentiaaliota ja reaalikategorioita saa sekoittaa keskenään. Edellisten avulla voidaan osoittaa, miten jälkimmäiset saavat mielensä.

Fundamentaalin eksistentiaalinen valikoituma ei edellytä mitään valitsevaa agenttia tai tajuntaa, vaan olemassaoloon tuleminen on sinänsä 'valitseva', koska emme voi todellistua kaikenlaisena. Tajunnallisilla valinnoilla on eksistentiaalisen välttämättömyyden puitteissa kuitenkin suhteellinen autonomia. Nykyhetkessä voimme henkisissä ratkaisuissamme suunnata sitä, miten olemme tulevaisuudessa. Nämä ratkaisut eivät kuitenkaan voi olla vastakkaisia olemassaoloamme todellistaville fundamentaalisille eksistentiaalisille valikoitumille tai suorastaan niitä kieltäviä. Tällaisilla tajunnallisilla ratkaisuilla voisi olla kohtalokkaat seuraamukset. Esimerkiksi ravintoa ja vettä tarvitseviksi eksistentiaalisissa valikoitumissa todellistuneina emme voi kauan olla olemassa olevia ilman niitä. Sen sijaan voimme jossain määrin tajunnallisissa makuratkaisuissamme valikoida, mitä syömme ja juomme.

Eksistentiaalisilla valikoitumilla ja esiymmärtäneisyydellä on laaja hierarkkinen skaala. Osa on edellytettävä jo lajinkehityksessä määrättyneeksi, osa ihmisistä yksilöiviksi ja sellaisina vielä eriaisteisiksi. Esimerkiksi Jungin puhe arkkityypistä "*an sich*" kokemuksen struktuurina voidaan käsittää siten, että hän referoi tällä termillään juuri

nyt situaatiosta esiyymmärtäneisyyden välittämänä mukaan. Se ei ole Husserlin fenomenologiassaan soveltaman realiteetteja sulkeistavan (*einklammern*) metodisen toimenpiteen avulla subjektiivisesta maailmankuvasta eliminoitavissa.

Situaation ja siihen suhteutumisesta seuraavan esiyymmärtäneisyyden analyysi perustelee filosofisesti psykiatrian ja psykologian väitteet ns. psykososiaalisten tekijöitten ratkaisevasta osuudesta kokemuksen häiriöitten synnyssä. Koska neurooseissa ja psykooseissa maailmankuvassa organisoituu merkityssuhteiksi se, minkä eksistenssi todellistuessaan on jo esiyymmärtänyt, ns. yleisistä olosuhteista ne, jotka ovat ko. eksistenssin situaatiota, ovat myös hänessä todettavan kokemuksen häiriön problematiikkaan olennaisesti kuuluvaa. Mikään yhteiskuntasuunnittelu ei kuitenkaan voi koskaan yksinään ennalta torjua kokemuksen häiriöitten mahdollisuutta, koska kieroutuminen voi tapahtua myös maailmankuvan tasolla noeman tulkkiutumisen eri strukturaalisissa vaiheissa.

Maailmankuvan häiriön synnyn sekä siitä psykoterapiassa realisoinnin käsittämiseksi on erittäin tärkeitä havaita, että maailmankuvan organisoituminen ei aina fatalistisesti seuraa esiyymmärtämisestä. Heideggerin näkemyksen mukaan ihmisellä on aina tendenssi olemisensä epäaitoon ymmärtämiseen (varsinaisen ymmärtämisen tasolla), koska maailmankuvan merkitysfunktioissa suhde maailmaan ilmenee aina jostakin näkökulmasta, jonkin kannalta, jossakin valossa jne. (*als etwas*). Näin on, koska maailmankuvan horisonttibasis on kaikessa noeman ilmentämisessä mukana. Esiyymmärtäneisyydestä vieraantuminen maailmankuvassa on neurotisoitumisessa ja psykotisoitumisessa tavallisesti edellytettävä tiedostamattoman ohjauksettomaksi. Psykoterapiassa tätä samaa vieraantumistendenssiä käytetään myös hyväksi sääntelemällä sitä tietoisesti positiiviseen suuntaan.

Sekä terapeutti että autettava ovat komponentteina toistensa situaatioissa ja esiyymmärtävät roolinsa psykoterapeuttisessa tilanteessa. Terapiasopimuksesta, jonka osapuolet ovat tehneet tajunnallisen ratkaisun pohjalta, seuraa esiyymmärrys terapeutin todellistumisesta

ulkopuolisena tutkija-vaikuttajana ja autettavan todellistumisesta itseään tutkivana. Terapeutin esiyymmärtäneisyys mahdollistaa tutkivat horisontit hänen maailmankuvassaan ja periferisoi muuta häntä itseään todellistavaa esiyymmärtämistä, joka ei ole hänen tutkimuksensa kannalta olennaista. Autettava todellistuu psykoterapiassa siten esiyymmärtäen, että hän on omaa elämäntilannettaan ja maailmankuvaansa analysoiva ja rekonstruoiva. Tämä esiyymmärtäneisyys mahdollistaa vääristyneitä merkityssuhteita korjaavien tai epäsuotuisan esiyymmärtämisen vaikutuksia lieventävien horisonttien aktualisoitumisen.

Situationaalisen säätöpiirin dynamiikka

Edellä on jo käynyt ilmi, että eräät situaation komponentit ovat kohalonomaisia. Tällaiset eksistentiaaliset valikoitumat, kuten sukupuoli, rotu, ihonväri, geenistruktuuri jne., ovat peruuttamattomia. Situaatio ei kuitenkaan ole käsitettävissä vain tältä muuttumattomuuden pohjalta. Osa situaation komponenteista on aina luonteeltaan meidän omien ideaatioprosessiemme olennoimia ja tietynlaisiksi organisoimia. Nämä eivät ole peruuttamattomia, vaan maailmankuvan merkityssuhteista käsin johdettujen tahtotoimintojen avulla muunneltavissa. Niistä määräytyvä esiyymmärrys on vastaavasti muuttuvaa. Näin toimii situationaalisen säätöpiirin kehä. Situaatioissa esiyymmärretty faktillisesti rajaa ja suuntaa koetun maailman merkityssuhteitten organisaatiota ja maailmankuvasta käsin voidaan modifioida situaatiota, jossa esiyymmärretään.

Situaation käsittäminen myös maailmankuvan tulkinnan pohjalta muuntuvaksi on kokemuksen häiriön ja psykoterapian kannalta erittäin tärkeä. Situaatio voi sisältää kuvitteellisuuden, luulottelun, uskon, harhan yms. olennoimia komponentteja. Kun psykoterapia korjaa vääristynyttä maailmankuvaa, se konfiguroi myös välillisesti situaatiota. Situaation faktisuus muuttuu epärealistisuuden oikaistuessa ja situaatiosta poistuu tai väistyy taka-alalle komponentteja, joissa Dasein on

ennen esiymmärtänyt. Kun esimerkiksi kiireinen johtaja realisoituu tärkeytensä ja korvaamattomuutensa tunnosta psykoterapiassa, väistyy hänen situaatiostaan kiire, huoli ja vastuun paine eli ne komponentit, joissa hänen Daseininsa on ennen esiymmärtänyt. Siten hänen olemisehtonsa muuttuvat. Tällaisia eliminoitavissa olevia tai periferiaan siirrettäviä situaation rakennekomponentteja ovat myös sellaiset epärealististen takertumien situaatioon jähmettämät olennoitumat kuin infantiilisesti tulkitut isä- ja äitimallit ym. fiksoitumat, joista syvyyspsykologia puhuu. Psykoottinen esiymmärtää myös harhanomaisissa situaation komponenteissa. Realistoituminen näissä suhteissa merkitsee eksistentiaalisella tasolla olemisehtojen muutosta siten, ettei enää esiymmärretä esimerkiksi isä- ja äitimalleissa eikä harhamaailmassa, vaan suhteissa muihin itseään edustaviin maailmassa oleviin todellisiin sinäsuhteisiin ja reaalisen maailman objekteihin.

Esiymmärtäneisyyden ja maailmankuvan organisoitumisen suhteessa on situationaalisessa säätöpiirissä erotettavissa kolme tyyppimahdollisuutta.

- 1) Eksistentiaaliselta kannalta ongelmaton on se tapaustyyppi, jossa maailmankuva on esiymmärtäneisyyden jatketta vain yksityiskohteisina organisoitumina tajunnan tasolla. Tämä eksistentiaalisesti aito merkityssuhdemuodostus saattaa kuitenkin merkitä psykologisesti todettavaa häiriötä maailmankuvassa edellyttäen, että esiymmärtäneisyys on todellistanut eksistenssin epäsuotuisassa situaatiossa. Näin reaalistunut eksistenssi on myös psykoterapeuttisten auttavien toimenpiteitten tarpeessa.
- 2) Eksistentiaaliselta kannalta ongelmallinen, mutta psykologiselta kannalta suhteellisen ongelmaton on toinen tapaustyyppi, jossa maailmankuva vieraantuu epäsuotuisan situaation esiymmärtäneisyydestä jossain määrin suotuisaan suuntaan. ”Jossain määrin” tarkoittaa sitä, että situaation negatiivisia komponentteja ei kokonaan kielletä, vaan esiymmärtäneisyyden kohtalonomaista kovuutta lievennetään inhimillisesti oikeutetulla tavalla. Tällai-

nen tapaus on kyseessä esimerkiksi silloin, kun onnettomuudet eivät masenna tai katkeroida, vaan maailmankuva on silti elämänmyönteistä. Psykoterapeuttisia toimenpiteitä ei tällöin useinkaan tarvita.

- 3) Sekä eksistentiaalisesti että psykologisesti problemaattinen on kolmas tapaustyyppi, jossa esiymmärtäneisyys on todellistanut eksistenssin suotuisassa situaatiossa, mutta maailmankuva vieraantuu esiymmärtäneisyydestä vääristyneellä tavalla. Myös tällöin ovat psykoterapeuttiset auttavat toimenpiteet tarpeen. Kaikki nämä mainitut tyyppitapaukset ovat tietenkin vain idealisoituja malleja, joista käytännössä esiintyy monenlaisia muunnelmia ja toisiinsa kietoutumisen asteita.

Esiymmärtäneisyydestä joko suotuisaan tai epäsuotuisaan suuntaan etenevä vieraantuminen maailmankuvassa on käsitettävissä primarisesta faktisuusperustasta poikkeavan uuden horisontin funktiona. Noema, joka on ilmenemässä tai ilmennyt situaatiossa kohdatusta asiantilasta taikka omasta kehosta, ei jäsenny tai kehity edelleen omaa faktisuutta edustavassa horisontissa, vaan jonkin toisen situationaalisesta faktisuuden pohjalta jäsentyneessä horisontissa. Näin esimerkiksi olisi, jos sairas ymmärtäisi itsensä terveenä, aikuinen lapsena, mies naisena, onnettomuuden kohtaama ilostuiksi tapahtuneesta jne. Maailmankuvan häiriössä näinkin karkeat siirtymät esiymmärretystä faktisuudesta toisen faktisuuden alueelle ovat mahdollisia. Tätä toisen faktisuusperustan ja siinä artikuloituneitten horisonttien aktualisoitumista jonkin tajuntaan tarjoutuvan noeman edelleen kehittymisessä kutsutaan tässä situationaalisesti siirtymäksi. Situationaalinen siirtymä on edellytettävissä monenlaisissa jokamiehen väärinkäsityksissä, virheellisissä havainnoissa ja oivalluksissa sekä niissä puolustusmekanismeissa, joista syvyyspsykologia puhuu. Situationaalisessa siirtymässä tarjoutuva horisontti on kehityksenalaisen mielen kannalta eriaisteisesti ’vieras’. Koskaan horisontti ei kuitenkaan ole sille täysin olemusvieras, koska se ei silloin voisi lainkaan ilmentää ko. noemaa.

Tätä horisonttien latenttia mielekkyyttä syvyyspsykologia tutkii esimerkiksi puolustusmekanismien yhteydessä.

Situationaalisen siirtymän mekanismi voidaan struktuurallisesti kuvata hieman eri tavoin. Se on kuitenkin aina käsitettävissä siten, että sen johdosta eksistenssin kannalta hetkellisesti paras noeman ilmentymä todellistuu. Ensinnäkin situationaalinen siirtymä mahdollistuu siten, että fundamentaalista eksistentiaalisista valikoitumista seurannut esiymmärtäneisyys todellistumisesta vajaakykyisenä, onnettomuuksien kohtaamana, vammautuneena jne. jähmettää tietyn faktisuusperustan ja siinä kehittyvät horisontit vallitseviksi. Tietty esiymmärtäneisyys määräytyy näin kohtalonomaisesti dominoivaksi. Kaikella tilanteissa kohdatulla uudella on silloin tendenssi saada mielensä tai kehittyä edelleen tästä pysyvästä sidonnaisuudesta käsin. Siten esimerkiksi jokin rajoitettu vajaakykyisyys voi laajeta riittämättömyyden tunnoiksi myös aivan toisella olemassaolon alueella.

Toiseksi eksistenssin maailmankuvan kokonaisvirittyneisyys saattaa eräissä tilanteiden muutosten vaiheissa olla tilapäisesti sellainen, että se suosii tiettyjen horisonttien aktualisoitumista. Tästä ovat pelkotilat esimerkkeinä. Lehdenjakajan aiheuttamat äänet tai melun rappukäytävässä saattaa pelokas ihminen ymmärtää sisään pyrkivien murtomiesten tuottamiksi. Situationaalinen yleissävytys, ts. esiymmärtäneisyys turvattomana, puolustuskyvyttömänä, mahdollisesti hyljättyinä yms. todellistumisesta mobilisoi olemassaolon kannalta tärkeäksi tähdentyvän alueen horisonttibasiksesta. Maailmankuvassa voi tällöin aktualisoitua horisontti, jossa sinänsä neutraalista – so. ääntä kuulevana todellistavasta – esiymmärtäneisyydestä vieraannutaan ainakin hetkellisesti eksistenssin uhanalaisuutta tähdentävään merkityssuhteeseen. Tämäntapaisella perusvirittyneisyyden ohjaamalla mielen artikulaatiolla on myös taipumus eräissä tapauksissa toistua ja vakiintua.

Kolmanneksi tietty horisonttibasiksen osa-alue mobilisoi maailmankuvan mieltämisprosessin tähdentämänä. Tajunnallisessa ideaatiossa on mahdollista pitää jokin ajallisesti jo ohitettu suotuisa tai

epäsuotuisa esiymmärtäneisyys jatkuvasti ajankohtaisena ja esillä sekä siten merkityssuhteitten organisoitumista suuntaavana. Joittenkin ihmisten hyväuskoisuus, parantumaton optimismi, vaikeuksia väheksyvä ja ikäviä tapahtumia kaunisteleva ymmärtämistapa ovat esimerkkejä yhteen suuntaan kehittyneestä situationaalisesta siirtymästä. Katkeruus, syytely, tyytymättömyys, loukkaantuminen jne. suhteellisen neutraaleista tilanteiden komponenteista tarjoutuneitten noemojen kohdalla ovat esimerkkejä toiseen suuntaan kehittyneestä situationaalisesta siirtymästä. Psykologiassa puhutaan tällöin sensitiivisyydestä, kompleksialttiudesta, vaikeasta luonteesta yms. Maailmankuvan häiriöön johtavaksi jokin tällainen situationaalinen siirtymä voi muodostua, jos se primaarinen faktisuus, jonka pohjalta horisontti on kehkeytynyt, on ollut inhimillisesti alentava, loukkaava, nöyryyttävä jne.

Kaksi viimeksi mainittua situationaalisen siirtymän mekanismia eroaa ensimmäisestä siten, että niissä on kyseessä periaatteessa inhimillinen valinnan vapaus. Mahdollisuus valita horisontti ja esimerkiksi maailmankuvan häiriintynyt merkityssuhdemuodostus on tässä käsitettävissä siten, että tietyt kokemukset, asiayhteydet, teemat jne. voivat olla ideaatiossa esillä, vaikka esiymmärtäneisyyden faktisuus ei sitä edellytä. Psykologisessa mielessä valinnan vapaus saattaa kuitenkin näissäkin tapauksissa olla rajoitettua. Maailmankuvan häiriö on usein juuri sitä, että merkityssuhdemuodostus etenee pakonomaisesti ilman itseohjauksellista realiteettikontrollia. Kun tietyn horisonttialueen mobilisaatio on edellytetty, on mielen organisoitumisen kehityskulku sen pohjalta automatismin luontoista. Siten esimerkiksi neurotisoitumisessa periaatteellisen valinnan vapauden vallitessa jäädään usein epävapauden tilaan. Periaatteellinen valinnan vapaus on kuitenkin situationaalisessa säätöpiirissä edellytettävä. Muutoin ei esimerkiksi neuroottisen kokemuksen hylkääminen eli siis merkityskokemusten muutos olisi psykoterapiassa mahdollista. Psykologian tehtävänä on löytää empiirinen – merkitysten synnyn dynamiikkaa hyödyntävä – toimintamalli, jossa vääristynyt kokemus hylätään ja

valitaan realistinen merkityssuhde. Filosofinen analyysi ei siihen pyri, vaan se valaisee vain tämän prosessin sisäistä struktuuria.

Situationaalinen säätöpiiri muodostuu helposti kahlitsevaksi mekanismiksi myös normaalisuudessa. Jättäytyminen situationaalisen säätöpiirin sisään passiiviseksi myötäilijäksi johtaa helposti kehään, jossa ihminen kadottaa itseystensä. Tästä on teknillisen sivilisaation kollektiivinen normaali-ihminen (Heideggerin *das Man*) esimerkkinä. Tällainen ihminen luo teknistä hyvinvointia ympärilleen, ts. muodostaa itselleen situaation, missä keskeisinä ovat auto, erilaiset koneet, mekaaniset laitteet ym. esineellisen hyvinvoinnin elementit. Tässä situaatiossa Dasein esiymmärtää eksistenssin todellistumisen teknisenä, koneittensa ja laitteittensa käynnistäjänä tai niiden muodostaman kokonaisuuden robottimaisena osana. Maailmankuva organisoituu sitten tämän esiymmärtäneisyyden suuntaamana rajoittuen teknisyyteen, aineellisuuteen, ulkonaiseen hyvinvointiin jne. Tästä maailmankuvan merkitysmuodostuksesta seuraa uusien tarpeitten herääminen ja takaisin heijastumana situaation muotoutuminen moninaisemmin mekaanista palvelutasoa ja aineellista hyvinvointia toteuttavaan ja takaavaan suuntaan.

Tämän kehän voi vain ihmisen valintojen vapaus, joita ideaalinen normaalisuus edellyttää, murtaa. Valintojen vapaudella tarkoitetaan tässä periaatteellisen valinnan mahdollisuuden sellaista aktiivista hyväksikäyttöä, että merkityssuhdemuodostusta ohjataan inhimillisen henkisen kasvun suunnassa. Itseohjauksellisuus situationaalisessa säätöpiirissä perustuu keskeisellä tavalla situationaalisen siirtymän mekanismin ohjattuun hyväksikäyttöön. Tietyn faktisuusperustan tavoittelu ja sen suunnassa etenevän mielenannon suosiminen ei suinkaan ole aina maailmankuvan häiriöön johtavaa tai negatiivista. Emme käsitä neuroottisuudeksi sitä, että negatiivisen esiymmärtäneisyyden pohjalta muodostamme positiivisen merkityssuhteen. Jos esimerkiksi jossakin yleisöpalvelupisteessä esiymmärrämme itsemme huonosti kohdeltuna, syrjittynä yms., ei normaalisuus edellytä, että kehitämme sen pohjalta maailmankuvassamme ärtyneitä merkityssuhteita.

Silloin, kun esimerkiksi neurotisoituminen on käsitettävissä ideaation kapeutumisenä tietyn esiymmärtäneisyyden ja horisonttiperustan fiksoitumisen johdosta, myös suunnaltaan päinvastainen kehitys on mahdollista.

Maailman ymmärtämistämme voimme kehittää etsimällä situaatiossamme uutta rakentavaa esiymmärtäneisyyttä ja tajunnassamme sellaista horisonttiperustaa, jossa asiantiloista ilmenevä noema voisi tulkkautua todellisuutta aidommin, rikkaammin ja syvällisemmin ilmentävällä tavalla. Tässä aktiviteetissa näyttäytyy ihmisen oman kokemuksen kehittämisen malli. Ymmärtämismahdollisuuksien rikastaminen on yleensä normalisoivasti palkitsevaa. Mitä monipuolisemmin ihminen ymmärtää, sitä helpompi hänen on todennäköisesti kohdata omassa situaatiossaan väistämätön epäsuotuisuus joutumatta kaaokseen.

Psykoterapiassa pyritään itseohjauksellisuuteen situationaalisessa säätöpiirissä siten, että autettavaa ohjataan luovalla tavalla operoimaan maailmankuvan horisonteilla. Siinä hän saa ensin aikaan ymmärtämisen tilan, jossa situaation rajoittuneisuus tai sen lukkiintuneisuus hänelle ilmenee. Psykoterapiaan sisältyvän luovan tekijän johdosta reaalisten horisonttien valinta ja situationaalisten komponenttien uusi konfigurointi maailman rikkaasta moninaisuudesta käy mahdolliseksi, ja situationaalisen säätöpiirin kahlitseva mekanismi voitetaan. Merkityssuhdemuodostuksen ohjaus ei kuitenkaan psykoterapiassa ole terapeutin taholta auktoritatiivisesti määräävää eikä autettavan taholta kireän rationaalisesti rajoitettavaa. Ohjaus on lähinnä sen sallimista, mikä luovissa oivalluksissa näyttää aidolta ja persoonalliselta kannalta rakentavalta. Luova spontaanisuus on psykoterapiassa ehtona sille, että uusia ymmärtämysyhteyksiä syntyisi.

Maailmankuvan erikoisasema situationaalisessa säätöpiirissä näyttäytyy siinä, että sen avulla on ainakin jossain määrin mahdollista säännellä oman olemassaolonsa todellistumista ja ottaa siten myös vastuu itsestä. Säätöpiirin synty on kuitenkin esiymmärrettävä syvällisemmällä eksistentiaalisen ontologian perustelemalla tavalla. Ihmi-

sen olemassaolon muodot ovat jo primäärisesti vastavuoroisessa riippuvuussuhteessa keskenään ja säätelevät jatkuvasti sitä, mitä kukin on omassa todellistumisessaan.

Situationaalisen säätöpiirin eksistenssikohtainen tutkimus psykoterapiassa

Maailmankuvan normaalisuus kuten häiriökin todellistuvat merkityssuhteissa, ja psykoterapiassa häiriöitten korjaamisessa lähdetään myös niistä. Tämä on asiantila, jota ei voida toiseksi muuttaa. Vaikka psykoterapiassa voidaan erotella muitakin kommunikaatiotasoja, yhteydenpito mielellisyyden tasolla on koordinoiva, välittävä ja muuta kommunikaatiota ymmärtävä, tulkitseva ja selittävä. Yritykset sen eliminoimiseksi johtaisivat psykoterapian mahdollisuuden kieltämiseen. Merkityksen esiintyminen maailmankuvassa on kuitenkin aina vain loppuvaihe situationaalisen säätöpiirin tapahtumisen sisässä. Merkityssuhde ei ole mikään autonominen muodoste, vaan mielellisyyden struktuurissa näyttäytyvä mielellinen kuvautuma siitä, mikä on struktuurallisen historiallisuuden vaiheissa jo ikään kuin monitasoisesti 'valmisteltu'. Siksi ei myöskään maailmankuvan fenomenologinen konstituution analyysi riitä paljastamaan kokemisen häiriön ja psykoterapian hermeneuttista kokonaisstruktuuria.

Psykiatriassa ja psykologiassa on näihin saakka tutkittu noeman epäsuotuisaa ilmenemistä maailmankuvassa etupäässä tilastopohjaisesti yleistävästi. Tällöin on myös kiinnitetty huomio voittopuolisesti situationaalisen säätöpiirin tajunnalliseen ylärakenteeseen jonkinlaisena eristettynä alueena. Maailmankuvalla on ollut tendenssi konkretisoitua objektiksi, joka olisi tutkittavissa ja selitettävissä erittelemällä se eri yksilöillä yhteismitallisiksi ominaisuuksiksi samaan tapaan kuin tietyn luonnonobjektin ominaisuudetkin. Merkityssuhteita on katsottu voitavan irrottaa eri yksilöiden maailmankuvista ja yhdistellä niitä tilastoiksi. Merkityssuhteet ovat näin joutuneet eristetyiksi ek-

sistentiaalisista yhteyksistään. Kokemuksen häiriöistä ei ole puhuttu maailmankuvan yksilöllisesti kehkeytyvänä negatiivisena kehitysvaiheena, vaan yleisinä sairauksina ja tauteina, jolloin käsitekieli on ollut merkityksen ongelman kannalta pääosin irrelevanttia.

Eksistentiaalisen analyysin valossa on helposti ymmärrettävissä, miten tämälapsuudessa lähestymistavassa on päädytty siihen umpikujaan, jossa kokemuksen häiriöitten tutkimus sairauksina nyt on. Maailmankuvia sairausluokkiin jaoteltaessa ja merkityssuhteitten epäsuotuisuutta kausalisovasti tutkittaessa on jäänyt yhtenäisenä kehityslinjana eksistenssi-kohtaisesti selvittämättä: 1) mistä noema on jotain ilmentämässä (ts. mitä situaatio on jo ko. yksilön kohdalla rajannut maailmasta), 2) miten on esiymmärretty (ts. mitkä ymmärtämisen rajat ehdot on eksistentiaalisessa valinnassa annettu ja mitä ne ehdottomasti sitovat), 3) miten ja mitkä noemaa ilmentävät horisontit aktualisoituvat (ts. millaiset ovat kussakin tilanteessa vallitsevat ymmärtämisen ehdot maailmankuvan tasolla) ja 4) miten situationaalisen siirtymän mekanismi toimii (ts. missä määrin horisonttien aktualisoituminen on yksilöllisesti sidottua tai vapaata ja konstruktivisesti luovaa).

Näitä noeman ilmenemisen ehtoja ja struktuurallisia vaiheita ei voida yksityiskohtaisesti eikä adekvaatisti tutkia tilastopohjaisesti yleistävässä ja luonnontieteellisen kausaalisesti selittävissä lähestymistavassa. Omasta situationaalisesta säätöpiiristään irrotettuna merkityssuhde lakkaa olemasta siinä merkitsevässä funktiossa, mikä sillä on vain oman eksistenssin todellistumisen yhteydessä. Eri maailmankuvissa samankaltaisilta näyttävät ja usein samoin nimetyt merkityssuhteet saattavat olla lopputiloja hyvin erilaisista situationaalisen säätöpiirin mekanismeista. Esimerkiksi tunne siitä, että vanhemmat ovat hyljekseenet lapsena, saattaa yhdessä tapauksessa perustua situationaaliseen faktisuuteen – ts. niin on todella ollut – ja toisessa tapauksessa horisontin virheellistävään funktioon. Samoin eräät paranoidiset, aggressiiviset, depressiiviset yms. negatiivisiksi arvioidut merkityssuhteet saattavat ilmentää aidosti tilanteen faktisuutta tai olla situationaalisessa siirtymässä aktualisoituneen vieraannuttavan horisontin funk-

tiota. Ilmeisesti kuitenkin häiriintyneisyyden selittämisen ja auttavien toimenpiteitten kannalta on aivan eri asia, kumpaa tyyppiä oleva mekanismi on kyseessä.

Kun maailmankuvan häiriötä luokitellaan situationaalisen säätöpiirin viime vaiheen yhdenmukaisuuden perusteella, kuten tilastopohjaisesti yleistävässä tarkastelutavassa tehdään, saatetaan saman nimikkeen alle yhdistää hyvinkin heterogeenista problematiikkaa ja peittää situationaalinen kehityskulku, mikä kuitenkin häiriön käsittämisen kannalta on olennaisinta. Suorastaan virheelliseen toimintaan tämännäiset tyyppittelevät diagnostiset nimikkeet saattavat johtaa silloin, kun sovelletaan samanlaisia auttamistoimenpiteitä, vaikka noeman ilmeneminen maailmankuvassa perustuu aivan erilaisiin situationaalisen säätöpiirin vaiheisiin. Kohtalonomainen situaatio, tietoisissa valinnoissa modifioitu situaatio, situationaalisen siirtymän mekanismi ja horisonttien tulkitsemisfunktio mahdollistavat eri tavoin yhteen kombinoituessaan myös häiriintyneen maailmankuvan organisoitumisen hyvin moninaisena.

Epäsuotuisat merkityssuhteet maailmankuvassa ilmentävät eksistenssikohtaisina ihmisen todellistumisen tapaa ja laatua. Niissä on primäärisimmin kyseessä se merkityksen ja kommunikaation funktio, jossa eksistenssi tulee tajuseksi itsestään suhteessaan maailmaan. Olemassaolo on ihmiselle tehtävä, ja se, miten hän siitä selviytyy, on elämäntaidollista problematiikkaa. Epäonnistuminen siinä ei ole kaikissa muodoissaan sairautta. Kukin maailmankuvan kehitysvaihe on näyte siitä, miten eksistenssi on onnistunut oman fundamentaalisesti annetun situaationsa pohjalta kehittämään inhimillisesti toimivan situationaalisen säätöpiirin ja miten se ylärakenteessaan kuvastaa itseään.

Hermeneuttisen analyysin valossa maailmankuvan häiriö on käsiteltävissä tilana, jossa kokemuksesta käsin ei enää voida riittävästi itseohjauksellisesti säännellä situationaalisen säätöpiirin sisäistä dialektiikkaa, ts. neutralisoida epäsuotuisan situaation vaikutuksia, ohjata situationaalisen siirtymän mekanismia, modifioida itseohjauksellisesti

situaatiota, aktualisoida luovalla tavalla adekvaatteja horisontteja jne., vaan situationaalisen säätöpiirin ylärakenteessa näyttäytyy (yleiseltä kannalta arvioiden) epäsuotuisia merkityssuhteita. Näissä merkityssuhteissa ymmärretään myös oma orgaaninen sairaus, mutta sairauden ymmärtäminen merkityssuhteina ei ole sairautta, vaikka se olisi virheellistä tai vääristynyttäkin. Koska maailmankuva on kulloisessakin vaiheessaan mielellinen kuvautuma omasta olemassaolosta, on sitä sellaisena myös tutkittava ja korjattava.

Kun maailmankuvassa eli situationaalisen säätöpiirin ylärakenteessa esiintyy epäsuotuisuutta, on pääteltävissä, että jossakin situationaalisen säätöpiirin vaiheessa on jotakin vialla. Miten tämä viallisuus on kehkeytynyt, voidaan parhaimmillaan paljastaa eksistenssikohtaisessa situationaalisen säätöpiirin tutkimuksessa. Vain siinä voidaan säilyttää situaatiokohtainen faktisuus ja kohdistaa huomio autenttisesti yhden eksistenssin todellistumisen vaiheisiin sekä todeta, miten tosi ja aito kokemuksen heijastama kuva siitä on. Vaikka eksistenssi saattaa todellistua tilastollisten todennäköisyyslakien puitteisiin soveltuvalla tavalla, ei sitä, mikä on ollut situationaalinen faktisuus ja miten siitä on päädytty todettuihin maailmankuvan merkityssuhteisiin, voi mikään keskimääräisesti yleistävä empiirinen laki enää ilmaista. Yleinen laki saattaa esimerkiksi kuulua näin: vanhempien lapsiinsa kohdistama hyljeksintä johtaa sillä ja sillä todennäköisyydellä kokemustavan häiriöön. Tietyissä situationaalisisissa säätöpiirissä voi kuitenkin esiintyä tasapainottavia komponentteja ja situationaalisen siirtymän mekanismi saattaa mobilisoida mielen ilmenemistä positiiviseen suuntaan vieraannuttavia horisontteja, joitten johdosta mitään häiriintyneisyyttä tämän eksistenssin maailmankuvassa ei yhteiskunnalliselta eikä eksistenssikohtaiselta kannaltakaan arvioiden esiinny.

Tässä edellytetty eksistenssikohtainen tutkimus ei palaudu yksityisen deduktioksi yleisestä laista, vaan se on tutkimusta sui generis, koska siinä on selvitettävä situationaalisen säätöpiirin sisäinen ja ei-yleistettävä determinaatio. Eksistenssikohtainen tutkimus on differentioituneen auttamisen ehto. Kaikkien samanlainen auttaminen ei

ole mielekästä. Eksistenssikohtaisen tutkimuksen kannalta on sekundäärinen asia, että eri maailmankuvia voidaan tiettyjen yhtäläisten piirteitten perusteella myös tyyppitellä diagnostisiin luokkiin. Tilastolliseen jakaumaan ja erilaisiin normaaliusarvostuksiin pohjautuva yleistävä tutkimus sekä luokittelu on myös tarpeen. Se on mm. edellytyksenä jo sille, että voidaan ratkaista, ketä autetaan. Auttamismahdollisuuksia on aina rajoitetusti, siksi kohteet on valittava. Kaikkia ei auteta, koska kaikki eivät tarvitse apua tai ainakin eräät ovat enemmän tarpeessa kuin toiset. Yleistävä tieto on tarpeen myös maailmankuvan häiriöitten ennalta ehkäisyä suunniteltaessa. On esimerkiksi hyödyllistä tietää, millaiset situaatiot ovat yleensä todennäköisimmin häiriöitä perustavia ja miten niitä yhteiskuntasuunnittelussa voidaan ennalta ehkäistä. Tilastopohjaisesti yleistävä ja eksistenssikohtainen tutkimus ovat kuitenkin aivan eri tutkimustyyppisiä, jotka on nähtävä toisiaan täydentävässä suhteessa keskenään. Toinen ei voi korvata toista eikä niitä voida tutkimusvaiheessa sekoittaa keskenään.

Psykoterapia on tutkimusta, jossa juuri lähdetään situaatiosta ja tarkastellaan koko ajan situationaalisen säätöpiirin kehitystä. Siksi se näyttää olevan adekvaatti metodi kyseessä olevan problematiikan eksistenssikohtaiseen selvittelyyn. Toisin kuin varsinaisissa tieteissä, joissa pyritään ulkopuolisen tutkijan neutraaleihin sekä kulloisenkin kuvaus- ja selitysjärjestelmän rajoittamiin kuvauksiin (ns. protokollalauseisiin) jostakin ilmiöstä, psykoterapia edellyttää ainutkertaisen ja subjektiivisesti koetun esiinpelkistämistä. Siinä lähdetään tietystä mielessä päinvastaiseen suuntaan kuin yleisten lakien tavoittelussa. Se on käytännössä aina ainutkertaista ja privatisoivaa, so. asioita, suhteita, tapahtumia jne. nimeävää, ajoittavaa, paikallistavaa, subjektiivisesti arvioivaa jne. Tälle tasolle on myös mentävä, jotta maailmankuvaa yksilöllisellä tavalla realisoivat horisontit autettavan kokemuksessa aktualisoituisivat. Psykoterapiassa olisi täysin hyödytöntä operoida yleisen lain pohjalta ja sanoa: "Näin yleensä ymmärretään, siksi sinunkin pitää näin ymmärtää."

Yksilöllistävä tarkastelu edellyttää psykoterapiassakin yleisen käsittelemistä. Ihmisen potentiaali yleistämiseen on niin olennainen kokemuksen normaalisuuden ehto, että sen puute tai heikkoudet siinä merkitsevät aina tietynasteista maailmankuvan häiriötä (Natanson 1970). Se yleinen, mikä psykoterapiassa on autettavan itseanalyysissä mukana, on ns. eideettistä eli olemuksellista yleistä, josta fenomenologia puhuu. Husserlin mukaan ajattelullinen metodi, jota hän kutsui eideettiseksi reduktioksi, voi eliminoida tajunnallisista esiintymistä yksilöllisen ja ainutkertaisen. Se, mikä jää jäljelle, on käsitteellinen eideettinen yleinen. Esimerkiksi havaintoesiintymiä puusta voi olla suuri joukko. Kun näistä redusoidaan yksilöllinen variointi, pelkistyy esiin puun käsitteellisyys. Tämantapainen yleistäminen saattaa olla esimerkiksi psykoottisella häiriintynyt. Skitsofreeninen saattaa ymmärtää laajoja kokonaisuuksia yhden esiintymän noeman pohjalta "pars pro toto" -mekanismien mielessä. Psykoterapiassa on autettavan kyettävä reaalisen yleistettävyyden puitteissa käsittelemään, miten eri merkityssuhteissa ilmennyt noema voi olla samasta kohteesta. Tilastollinen yleinen on sen sijaan itse psykoterapeuttisessa tapahtumisessa vähäarvoista, vaikka terapeutti myöhemmin voi teoriaa konstruoidessaan myös tilastoida.

Psykoterapia on siten yleistämisen kannalta omalaatuisella tavalla kahteen suuntaan orientoituvaa (vrt. myös Frankl 1970). Samalla kun autettavan on käsitettävä oma eksistenssinsä eideettisesti yleistävän käsitteellisyysavulla, hänen on myös yksilöllistettävä yleinen. Tavoitteena autettavalla on aina eksistenssikohtaisen mielellisen suhteen luominen todellisuuteen oman tilanteen puitteissa ja välityksellä. Terapeutti koettaa omissa tutkimuksissaan tehdä itselleen selväksi, miten yleisinhimillinen kommunikatiivinen kompetenssi (Habermas 1970) on tullut siten yksilöllisellä tavalla toimivaksi kuin se on todettavissa autettavan maailmankuvan merkityssuhdemuodostuksessa. Terapeutin tavoitteena auttamistyössä on eräältä puoleltaan saavuttaa tietty intersubjektiivisen kommunikaation aste ja vakiinnuttaa sen pysyvyys autettavassa myös terapiatilanteen ulko-

puolella. Kommunikaation intersubjektiivisuus ei kuitenkaan ole yksin kokemuksen normaalisuuden tae, vaan ratkaisevaa on autettavan situationaalisen säätöpiirin sisäinen dialektiikka, josta mielellisyyden adekvaattisuus riippuu.

Ihmistutkimus on kokemuksen häiriöitten kohdalla toistaiseksi aivan liian yksipuolisesti korostanut yleisiin lakeihin tähtäävän nomoteettisen linjan tärkeyttä. Kuitenkin eksistenssikohtainen tutkimus on, kuten edellä on koetettu osoittaa, tärkeä osa kokonaisselvitystä. Psykoterapia on eksistenssikohtaisesti orientoituessaan uraa uurtavasti toteuttanut ihmistutkimuksen idiografista linjaa. Tälle tutkimukselle situationaalisen säätöpiirin hermeneuttinen analyysi voi antaa tarpeellisen filosofisen perustelun ja oikeuttaa sen.

Yksityiskohtaisessa situationaalisen säätöpiirin empiirisessä tutkimuksessa on tarpeellista kehittää tähän tarkoitukseen soveltuva käsitteistö, johon tässä ei ole mahdollisuutta. Käytettävät käsitteet on selvennettävä situationaalisen säätöpiirin ainutkertaisuuden edellyttämällä tavalla. On ilmeistä, että psykologiassa ja psykiatriassa jo lähtökohdalla oleva tilastopohjainen käsite ”psykkinen häiriö” on eksistenssikohtaiseen tutkimukseen soveltumaton. Se, mikä yleiseltä kannalta katsottuna on kokemuksen häiriötä, saattaa olla eksistenssikohtaisesti ’aitoa’ ja ’oikeaa’ noeman kehitystä maailmankuvassa (vrt. 6. jakson ensimmäinen tyyppitapaus). Eksistenssikohtaisen tutkimuksen yhteydessä on mahdollista selvittää ns. psykkinen häiriön käsite. Eksistenssinegatiiviset, so. tuskallisuutta, kärsimystä, onnettomuutta, ristiriitaisuutta, syyllisyyttä yms. omakohtaisina ilmentävät merkityssuhteet eivät aina ole yleiseltä kannalta arvioiden häiriötä. Sen sijaan eksistenssipositiiviset merkityssuhteet, kuten kohonnut itsetunto, euforia, onnettoman realiteetin kieltäminen yms., joissa maailmankuva itsesuojelun mekanismia toteuttaen ikään kuin ’pyrkii’ selviytymään kriisin ylitse, voivat sitä olla. Monet muut käsitteet, kuten suotuisa ja epäsuotuisa situaatio, vääristävä tai korjaava situationaalinen siirtymä, adekvaatti ja epäadekvaatti horisontti yms. tilastopohjaisesti yleistävät ja normeihin perustuvasti arvostavat käsitteet, joita tässäkin orientoi-

vassa tarkastelussa on ollut hätäratkaisuina pakko käyttää, vaativat idiograafisia tulkintoja. Eksistenssikohtaisessa tutkimuksessa ne saavat yksilökohtaisesti relevantteja uusia merkityssisältöjä. Olennaista on erottaa yleiseltä kannalta arvioitu psykkinen häiriö ja eksistenssikohtaisesti koettu negatiivinen tila maailmankuvassa toisistaan. Ne eivät suinkaan ole aina identtisiä.

On myös mahdollista hylätä kokonaan psykkinen häiriön käsite ja puhua – kuten edellä on tehty – kokemuksen ja maailmankuvan häiriöistä. Näin menetellen problematiikan tyyppi pysyy koko ajan selkeästi esillä eikä hairahtumista sairaus- tai tautiajatteluun tapahtuisi. Merkityksethän eivät voi koskaan sairastua kuten orgaaniset järjestelmät.

Psykoterapian lähtökohta on eksistenssikohtaisesti organisoituneen maailmankuvan negatiivinen tila. Ellei tällaista subjektiivista kokemusta ole, ts. on vain yleiseltä kannalta arvioitu psykkinen häiriö (ja sen suuntaamana järjestetty pakkohoito), psykoterapialla on vähäiset onnistumisen edellytykset. Psykoterapiassa kumpikin osapuoli toimii omassa situationaalisisessa säätöpiirissään. Samoin kuin kokemuksen häiriöstä edellä todettiin, ettei se tule käsitettäväksi pelkän ylärakenteellisen maailmankuvan analyysin avulla, ei myöskään psykoterapeuttisen tapahtuman analyysi ole riittävä ilman situationaalisen säätöpiirin dialektiikan mukaan ottamista. Dialektiset kehät osapuolten maailmankuvissa ja heidän maailmankuviansa välillä on vielä perusteltava situationaalisen säätöpiirin dialektiikan yksityiskohtaisen analyysin avulla. Tässä voidaan vain viitata eräisiin piirteisiin siitä, miten eri dialektiikat kietoutuvat toisiinsa.

Lähtökohdassa autettavan situationaalinen säätöpiiri saattaa olla aluksi jähmettynyt. Sen ylärakenne, maailmankuva, on usein pakonomainen, vivahdeköyhä, eräissä tapauksissa helposti hämmentyvä, tunteenomaisesti häilyvä tai merkityssisällöltään jyrkkä, särmikäs jne. Siinä ei esiinny vapautta eikä luovuutta eikä niin ollen myöskään sisäistä korjautumista eikä tendenssiä situaation rakenteenmuutoksiin. Terapeutin situationaalisisessa säätöpiirissä ylärakenteellinen maail-

mankuva on hänen oman analyysinsa johdosta edellytettävä suhteellisen aidosti esiyymmärtäneisyyden pohjalta organisoituneeksi, vapaaksi ja luovaksi. Hänen situationaalinen säätöpiirinsä on kokonaisuutena tyydyttävän hallittu, riittävän stabiili, mutta kuitenkin spontaanisti omassa piirissään etenevä ja itseään korjaava.

Toiminnassaan terapeutti joutuu ensisijaisesti kiinnittämään huomiota autettavan maailmankuvan merkityssuhteitten kehittämiseen. Jos autettavan esiyymmärtäneisyys on ollut suotuisaa, psykoterapiassa koetetaan rajoittaa siitä vieraantuneisuutta. Jos esiyymmärtäneisyys on ollut epäsuotuisaa, on kohtuullisissa rajoissa edistettävä siitä vieraantumista. Ainakin välillisesti terapeutti joutuu vaikuttamaan myös autettavan tilanteen modifointiin. Tilanteistahan tarjoutuu pääasiallisesti se faktisuusperusta, josta merkityssuhdemuodostus saa sisällyksensä. Olisi mahdotonta eliminoida sitä psykoterapeuttisesta prosessista. Vaikka situationaalisesta faktisuudesta ja olemisesta (*Sein*) ei puhuttaisikaan, ne välttämättömästi ovat kaikissa psykoterapioissa mukana.

Psykoterapioita voitaisiin varsin luontevalla tavalla erotella toisistaan sen perusteella, mihin situationaalisen säätöpiirin vaiheeseen ne kohdistavat päähuomionsa. Eräissä psykoterapian muodoissa vaikutetaan eksistenssin olemisehtoihin siten, että rohkaistaan autettavaa uusiin olemassaoloa todellistaviin rakentaviin eksistentiaalisiin valintoihin (supportiivinen terapia, sosioterapia) ja siten myös suotuisaan esiyymmärtäneisyyteen. Kokemuksessaan häiriintyneen tilanteihan on usein ollut komponenttiköyhä. Sen vuoksi on mahdollista päästä rikkaampaan inhimilliseen kokemukseen myös siten, että koetetaan saada eksistenssi todellistumaan jossakin arvokkaassa, mutta ennen todellistumattomassa situationaalisuuden muodossa. Näin saavutettu esiyymmärtäneisyys rikastaa kokemusperustaa. Tilanteesta tarjoutuva faktisuus joutuu sitten tajunnan organisoitumisen tasolla psykoterapeuttisen kehittämisprosessin alaiseksi sekä vihdoin merkityssuhteina maailmankuvan konstruktiviseksi konstituentiksi eli rakennetekijäksi.

Psykoterapiassa osapuolten keskinäinen ymmärtäminen maailmankuvien tasolla on välttämätöntä. Eksistentiaalisen fenomenologian näkemyksen mukaan keskinäisen ymmärtämisen ehtona on maailmankuvan horisonttien funktion samankaltaisuus. Jotta heidän situationaalisen säätöpiirinsä ylärakenteissa organisoituisi merkityssuhteita, joissa maailma ymmärretään riittävästi samalla tavalla, on myös edellytettävä osapuolilla yhdenmukaista esiyymmärtäneisyyttä, jonka faktisuus on sitten myös horisonttien asiasisältönä. Yleensä autettavalla ja terapeutilla saman kulttuuripiirin sekä yhteiskunnan jäsenenä on tilanteissaan yhteisiä tai yhdenmukaisia komponentteja, jotka takaavat runkopirteiltään riittävän samankaltaisen faktisuusperustan ja horisonttibasiksen, jotta vastavuoroisesti ymmärrettäviä merkityssuhteita kehkeytyisi. Kuitenkin edellä kuvatuissa situationaalisen säätöpiirin mekanismeissa saatetaan yhdenmukaisestakin faktisuudesta vieraantua hyvinkin erilaiseen merkityssuhdemuodostukseen. Lisäksi osapuolilla saattaa tietenkin olla runsaasti erilaisuutta situationaalisessa faktisuudessa. Psykoterapiassa kumpikin osapuoli tavoittelee yhdenmukaista esiyymmärtäneisyyttä koettamalla sijoittua toistensa tilanteeseen. Tämä on mahdollista vain maailmankuvan empaattisessa tilanteessa. Terapeutille, jolla on enemmän tilanteissaan vapautta ja luovuutta, se on yleensä helpompaa. Vaikka autettavan tilanteio terapeutin tilanteio konstruoimana on hänelle eksistenssivieras, auttaa se kuitenkin häntä seuraamaan autettavan merkityssuhdesmuodostusta jälkimmäisen olemisehdoista käsin niin autenttisesti kuin se toiselle eksistentille 'vierassieluisesti' on mahdollista.

Terapeutin oma analyysi ja koulutus ovat merkinneet hänen situationaalisen säätöpiirinsä toimintaperiaatteitten alustavaa kartoitusta. Hän on oppinut näkemään, miten maailmankuva on suhteessa tilanteeseen ja hänen olemassaoloon tulemiseensa. Kuitenkaan hän ei ole mekaaninen järjestelmä, joka aina samanlaisena tutkisi ja vaikuttaisi autettavaansa. Päinvastoin hän on tutkimus- ja auttamistyössäänkin jatkuvasti esiyymmärtäneisyydessään uudella tavalla todellistuva. Hänen tilanteionsa muutokset ovat osin yleisinhimillisiä ja terapiasuhte-

teesta riippumattomia, osin terapian aiheuttamia. Jälkimmäisistä on eräänä esimerkkinä vastatransferenssi. Terapeutin kohdalla on eksistentiaalinen välttämättömyys todellistua vastatransferenttisessa suhteessa olemassaolevaksi, koska hänen tilanteissaan on analysandiksi kutsuttu autettava. Vastatransferenssi on siten osa hänen olemisehtojaan olevaisena, jota kutsutaan terapeutiksi. Koska vastatransferenttiset olemisehdot jatkuvasti muuttuvat, muuttuvat myös (esiymmärtäneisyyden säätelemät) ymmärtämisehdot (horisonttibasis) terapeutin maailmankuvassa. Lisäksi hän modifioi olemisehtojaan monin tavoin valitessaan todellistumistaan eri rooleihin ja funktioihin psykoterapian vaiheitten kulussa. Tietyn teoreettisen ajattelutavan edustajana hän myös todellistuu tämän tutkimussuunnan tutkijana. Teoria, jota hän soveltaa, on siten myös yksi hänen tutkijaksi todellistumisensa olemisehto.

Koska terapeutti tutkivana systeeminä on erilaisten olemisehtojensa vaihteluista seuraavien jatkuvien muutosten alainen, on hänen yhä uudelleen analysoitava itseään olemisehdoistaan saakka ja koetettava käsittää, miten hän tutkivana tavoittaa situationaalisessa säätöpiirissään tietoa autettavasta omista ymmärtämisehdoistaan käsin. Myös tutkivana ja vaikuttavana hän on situationaalinen säätöpiiri, jonka tutkiva ja vaikuttava mahdollisuus perustuu siihen, että hän säätelee tarkoituksenmukaisella tavalla sen sisäistä dialektiikkaa. Terapeutin jatkuva uudelleen strukturoituminen tutkimussysteeminä vaikuttaa – luonnontieteitten tutkimusihanteen kannalta arvioiden – radikaaliselta heikkoudelta. Itse asiassa siinä on psykoterapian hienous. Koska tutkimuskohde muuttuu hetki hetkeltä, edellyttää se myös tutkivan systeemin adekvaattia muuttumista. Mikään muu kuin toinen inhimillinen järjestelmä ei voi omata sitä plastisuutta, mitä psykoterapeuttinen tutkimustilanne vaatii.

Psykoterapian osapuolten situationaalisten säätöpiirien analyysi paljastaa tämän tutkimuksen ainutlaatuisuuden. Samalla varmistuu se näkemys, ettei psykoterapian tieteenfilosofia voi olla luonteeltaan positiivista metodologiaa, koska siinä ei oteta huomioon erilaisia dia-

lektiikan muotoja. Hermeneuttisessa tieteenfilosofiassa ne taas ovat olemassa.

Merkityssuhteen hermeneuttinen johto contra etiologinen selitys

Hermeneuttisessa kokemuksen organisoitumisen ehtojen analyysissa voidaan tekijöitä, joita tilastopohjaisesti yleistävässä lähestymistavassa tutkitaan tavallisesti kausalisovasti, tarkastella maailmankuvan häiriintyneitten merkityssuhteitten kokonaisstruktuurina. Tekijät, joista etiologisesti puhutaan syinä, ovat hermeneuttisesti ajatellen maailmankuvan perustavissa ehdoissa jo olemisesta ja olemassaoloon tulemisesta seuranneina eksistenssikohtaisina 'ymmärtämisen' vaiheina. Hermeneuttisesti tarkastellen nämä etiologian syiksi nimeämät tekijät ovat välittömämmin mukana tietyn eksistenssin maailmankuvan organisoitumisessa, koska Dasein on eksistentiaalisen valinnan ja esiymmärtäneisyyden johdosta ikään kuin sisäistänyt ne yksilöllisen kokemuksen syvästruktuuriin. Hermeneuttisesti tarkastellen tulee myös helposti käsitettäväksi, miten tietty ns. etiologinen tekijä ei aina vaikuta samoin, ei johda samankaltaisiin merkityssuhteitten häiriöihin eikä edellytä samanlaisia auttamistoimenpiteitä eri eksistenssien kohdalla. Näin juuri on, koska yleistävät etiologiset selitykset eivät välttämättä päde tiettyssä ainutkertaisessa situationaalisessa säätöpiirissä.

Merkityssuhteen hermeneuttinen johto (tai johtaminen) näyttää olevan adekvaatimpi kuin kausalisesti selittävät yritykset erityisesti silloin, kun on tehtävä käsitettäväksi merkityssuhteitten sellainen muuntuminen, joka on kyseessä psyykkisten häiriöitten kokemusvaihteluissa sekä psykoterapeuttisessa autetuksi tulemisessa. Kausaaliseen selittämiseen pyrittäessä on vaikeata osoittaa esimerkiksi sitä, miten jokin merkityssuhde (kuten lapsuuden kokemus) on toisen merkityssuhteen (aikuisen neuroottisen kokemuksen) syy. Jos tällaista selitysmallia käytetään, lienee lupa odottaa, että sen struktuuri myös

tieteenfilosofisesti analysoidaan. Ainakaan toistaiseksi ei tätä analyysia ole riittävän yksityiskohtaisesti suoritettu. Hermeneutiikka sen sijaan voi esittää tyydyttävän ajatusmallin siitä, miten ko. muutokset voidaan rationaalisesti käsittää. Erittäin vaikealta näyttää kausaalisen selityksen filosofinen analyysi silloinkin, kun syy ja vaikutus ovat reaaliontologisesti eri tasoissa (orgaaninen tapahtuminen -merkityssuhde). On hyvin todennäköistä, ettei voida koskaan tyydyttävästi filosofisen struktuurianalyysin avulla osoittaa, miten esimerkiksi jokin biokemiallinen aivoprosessi olisi tietyn merkityssuhteen syy, vaikka aivoprosessi on tietenkin merkityssuhteen olemassaolon yksi välttämätön ehto.

Hermeneuttinen johto olemistasolta reaalitasolle muodostuu kompleksisemmaksi kuin edellä esitetty analyysi silloin, kun mukaan otetaan myös orgaaninen taso, niin kuin on tehtävä psykosomatiikan ongelman yhteydessä. Tässä situationaalista säätöpiiriä alustavasti esittelevässä tarkastelussa orgaanisen tapahtumisen vääristyminen (elimellinen sairaus) on kokonaan syrjäytetty. Hermeneuttinen johto olemisehdoista reaaliseen sairauteen on tällöinkin periaatteessa mahdollinen. Kehollisella tapahtumisellakin on eksistentiaaliset valikoitumat (tai valinnat) sekä esiyymmärtäneisyys olemisehtoinaan (niistä ja tällöin kyseessä olevista vastavuoroisista suhteista enemmän myöhemmin ilmestyneissä kirjoissani 1974 ja 1976, katso kirjallisuusluettelo esseeseen "Ihmistutkimuksesta eksistentiaalisen fenomenologian valossa" lopussa).

Hermeneuttisessa analyysissa ihmisen olemassaolon muodot tajunnallisuus ja kehollisuus käsitetään toisiinsa redusoitumattomiksi realiteeteiksi. Jotta eksistenssin kokonaisuus tulisi käsitettäväksi, on ensin osoitettava, mitä olemuspuolet omassa olemassaolossaan ovat. Vasta tältä pohjalta tulee ymmärrettäväksi, miten olemuspuolet voivat kietoutua yhteen menettämättä mitään omasta olemuksestaan. Myös hermeneuttinen johto eksistentiaalisista valikoitumista ja esiyymmärtäneisyydestä empiirisesti tutkittaviin ilmiöihin on tehtävä kummallakin ongelmatyypille adekvaatilla tavalla. Tajunnallisuudessa on ky-

seessä merkityksen ongelma, ja kehollisuudessa on kysymys siitä, miten elämä toteutuu aineellisuudessa joko terveenä tai sairaana.

Ihmisen kokonaisuuden analyysi edellyttäisi kuitenkin ihmiskäsityksen lähtökohdaksi ottamista. Se on toinen tehtävä. Tässä yhteydessä on koetettu valaista kysymystä, miten eksistentiaalisessa fenomenologiassa oleminen (*Sein*) ja olevainen (*Seiende*) ovat sisäkkäin silloin, kun ongelmana on kokemisen häiriö. Oleminen on heideggeriläisittäin analysoitavissa olemisehtojen eli eksistentiaalisten valikoitumien (tai valintojen) ja niihin sisältyvän esiyymmärtäneisyyden erittelyjen avulla.

Hermeneuttista johtoa soveltaen edellä on muodostettu situationaalisen säätöpiirin käsite ja osoitettu sen toimivuus. Eksistentiaaliset valikoitumat ja esiyymmärtäneisyys sekä tajunnallisen tapahtumisen sisäinen rakenne on näissä tarkasteluissa analysoitu maailmankuvan konstituoitumisen kokonaisstruktuuriksi, jonka puitteissa etenevä empiirinen tutkimus ja sovellus eivät edellytä kausaalista selittämistä.

Kirjallisuutta

- Becker, O. (1963): *Dasein und Dawesen*. Pfullingen.
Bollnow, O. (1960): *Neue Geborgenheit*. 2. Aufl. Stuttgart.
Bollnow, O. (1964): *Existenzphilosophie*. 6. Aufl. Stuttgart.
Bollnow, O. (1970): *Philosophie der Erkenntnis*. Stuttgart.
Diemer, A. (1959): *Einführung in die Ontologie*. Maisenheim am Glan.
Frankl, V. (1970): *Psychotherapy and Existentialism*. London.
Gadamer, H.-G. (1960): *Wahrheit und Methode*. Tübingen.
Habermas, J. (1970): Towards a theory of communicative competence. *Inquiry*. Vol. 13, No. 4.
Hartmann, N. (1964): *Neue Wege der Ontologie*. 3. Aufl. Stuttgart.

